

VYTIS VALATKA

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuva
Vilnius Gediminas Technical University, Lithuania

MOKSLŲ KLASIFIKACIJA, HIERARCHIJA IR SUBORDINACIJA SCHOLASTINĖJE MOKSLO TEORIJOJE

Classification, Hierarchy and Subordination of Sciences
in the Scholastic Theory of Science

SUMMARY

This article analyses some of the most significant topics of scholastic theory of science, namely, classification, hierarchy and subordination of sciences. The author of the article focuses on theoretical sources as well as the criteria of those scholastic procedures. The article comes to the conclusion that scholastic theory of science took over the Aristotelian division of sciences into theoretical and practical ones, yet productive sciences lost the status of independent area of sciences within frames of above-mentioned theory. On the other hand, practical sciences were not unanimously given the status of real science. Within frames of the hierarchy of sciences, two cases of scientific priority were distinguished: a) according to the very nature of science; b) in respect of human cognition. Finally, the article captures two types of scientific subordination in scholastic theory of sciences: a) according to premises; b) according to objects.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamos vienos svarbiausių scholastinės mokslo teorijos temų: mokslų klasifikacija, hierarchija ir subordinacija. Straipsnio autorius susitelkia ties šių scholastinių procedūrų teorinėmis ištakomis ir kriterijais. Prienama prie išvados, kad scholastinėje mokslo teorijoje perimtas aristotelinis mokslų skirstymas į teorinius ir praktinius, tačiau kūrybiniai mokslai neteko savarankiškos mokslų srities statuso. Kita vertus, pastebima, kad ne visi scholastai praktiniams mokslams priskyre tikrojo mokslo statusą. Mokslų hierarchijos rėmuose išskirti du vieny mokslų pirmumo kitų mokslų atžvilgiu atvejai: a) pagal pačią mokslų prigimtį; b) žmogiškojo pažinimo požiūriu. Galiausiai fiksuoti du mokslų subordinacijos, arba pavaldumo, atvejai: a) pagal mokslų prielaidas; b) pagal tiriamus objektus.

RAKTAŽODŽIAI: teoriniai ir praktiniai mokslai, mokslų hierarchija, subordinuojantis mokslas.

KEY WORDS: theoretical and practical sciences, hierarchy of sciences, subordinating science.

IVADAS

Viena svarbiausių scholastinės mokslo teorijos temų buvo mokslų klasifikacija ir subordinacija. Čia buvo svarstomi tokie klausimai kaip mokslų tikslai, tiriami objektai, tyrimo principai ir metodai, mokslų tarpusavio santykiai etc. Pateikus atsakymus į minėtus klausimus, buvo identifikuojama kiekvieno mokslo vieta scholastinėje žiniijoje.

Kaip žinia, scholastika daugiausia buvo Aristotelio, jo daugiau ar mažiau nuoseklių pasekėjų ir komentatorių filosofijos recepcija ir interpretacija. Lygiai taip pat ir scholastinė mokslo teorija ir mokslų klasifikacija bei subordinacija buvo kuriamos iš esmės remiantis ir interpretuojant Aristotelį. Šio straipsnio tikslas – atskleisti esminius minėtos interpretacijos bruožus. Šio tikslo siekiama remiantis iškiliais scholastinės mokslo teorijos Lietuvoje kūrėjais. Tai Senojo Vilniaus uni-

versiteto ir Vilniaus jėzuitų kolegijos profesoriai – garsiosios Romos jėzuitų kolegijos auklėtinis Martynas Smigleckis (Marcin Śmiglecki, Martinus Smiglecius, 1563–1618), Kordoboje ir Sevilijoje filosofinį ir teologinį išsilavinimą gavęs Jokūbas Ortizas (Diego Ortiz, Iacob Ortizius, 1564–1625) ir Alkalos universiteto absolventas Petras Viana (Pedro Viana, Petrus Viana, 1549–1609). Šio straipsnio autorius jau yra publikavęs keletą straipsnių, skirtų minėtų scholastų mokslo teorijai. Tačiau tuose straipsniuose daugiausia dėmesio skirta scholastinėms kognityvinėms medijoms – įrodymui, apibrėžimui ir viduriniajam terminui. O šiame straipsnyje susitelkiama ties mokslų klasifikacijos, hierarchijos ir subordinacijos temomis¹. Jas nagrinėjant, daugiausiai taikomi analitinis – genealoginis ir lyginamasis – *doksografinis* metodai.

TEORINIAI IR PRAKTINIAI MOKSLAI

Aristotelis mokslus skirstė į teorinius, praktinius ir poetinius, arba kūrybinius (sen. gr. *poiesis* – kūryba, kūrimas, darymas). Pagrindiniais teoriniais mokslais Aristotelis laikė fiziką, arba gamtos filosofiją, matematiką ir metafiziką. Pamatinių praktinių mokslų statusą jis priskyrė etikai ir politikai. O esminiais kūrybiniais mokslais laikyta retorika ir poetika. Svarbu pažymėti, kad pastarąją Aristotelis suprato kaip bendrąją visos kūrybos teoriją. Ypatingą statusą Aristotelis suteikė logikai, kurios nepriskyrė nė vienai iš minėtų mokslų sričių. Logika kaip bendroji mąstymo ir protavimo teorija

laikyta metodologiniu visų mokslų pagrindu – bendruoju instrumentu, taikomu tiek teorinių, tiek praktinių, tiek kūrybinių mokslų.

Scholastinė mokslų klasifikacija ne iki galo sekė Aristotelium. Tiesa, perimtas mokslų skirstymas į teorinius ir praktinius, tačiau kūrybiniai mokslai prarado savarankiško mokslų poklasio statusą. Pats skirtumas tarp teorinių ir praktinių mokslų aiškintas dvejopai. Pirma, šie mokslai skiriasi savo tikslais. Štai, pasak Ortizo, „teorinio mokslo tikslas yra tiesa, tai yra grynas tiesos ir [to mokslo] objekto pažinimas, tuo tarpu praktinio moks-

lo tikslas yra koks nors veikimas arba veikimo nukreipimas tinkama linkme². Taigi „teorinis mokslas yra tikslas savyje, kadangi vienintelis dalykas, kurio teorinis mokslas siekia, yra savojo objekto pažinimas“³. O šis pažinimas kaip tik ir tapatus mokslui. Tuo tarpu praktinis mokslas jau nebegali būti laikomas savi-tiksliau dalyku. Praktinis pažinimas visada turi tikslą už savęs paties. Tai vadovavimas kokiai nors žmogiškajai veiklai (mąstymui, elgesiui, valstybės valdymui, kūrybai etc.), arba formulavimas tam tikrų būtinų taisyklių, kurių ir tik kurių laikantis, toji veikla gali būti atliekama tinkamu būdu. Toks konkrečios žmogiškosios veiklos nukreipimas teisinga linkme negali būti tapatinamas su grynuoju tos veiklos pažinimu.

Kita vertus, teoriniai mokslai skiriasi nuo praktinių savo objektais. Štai Ortizo teigimu, „teorinio mokslo objektas yra pats daiktas pagal savąją prigimtį, tuo tarpu praktinio mokslo objektas yra daiktas, kiek jis yra mūsų pačių atliekamas ar įvykdomas“⁴. Kitaip sakant, teorinio mokslo objektas – tai nuo mūsų veiklos nepriklausantis esinys, nagrinėjamas pagal esminius bei savybinius požymius (*propria*). Tuo tarpu praktinis pažinimas susitelkia ties kokia nors žmogiškąja veikla, kuri gali būti atliekama tiek gerai, tiek prastai, ir būtent dėl to reikia taisyklių ir dėsnių, kurie ją nukreiptų tinkama linkme. Tad praktinio

mokslo objektu galime laikyti tinkamai atliekamą konkrečią žmogiškąją veiklą (valstybės valdymą, mąstymą etc.).

Taigi sekdamas Aristotelium, scholastinė mokslo teorija skirstė mokslus į teorinius ir praktinius. Kita vertus, palyginti su Stagyriečium, scholastiniame mokslo dis-kurse ir mokslų klasifikacijoje kūrybiniai mokslai nebuvo išskiriami kaip savarankiška mokslų sritis. Šį skirtumą galima nesunkiai paaiškinti. Kūryba neabejotinai esanti viena žmogiškosios veiklos formų. Tad natūralu, jog scholastinėje žiniijoje kūrybiniai mokslai nebuvo atskiriami nuo įvairias žmogiškąsias veiklas nagrinėjančių ir nukreipiančių praktinių mokslų poklasio. Kita vertus, scholastinių mokslų klasifikacijoje pastebime dar vieną pokytį. Štai Aristotelis kūrybinių mokslų srityje nebrėžė griežtos demarkacinės linijos tarp mokslo (*scientia*), meno ir amato (*ars*). Aristotelinėje mokslų klasifikacijoje laivų statyba ir žemdirbystė laikyti tokiais pat kūrybiniais mokslais kaip retorika ir politika. Tuo tarpu scholastinėje mokslų klasifikacijoje nebeliko vietos menams ir amatams. Į šią klasifikaciją pateko tik tos žmogiškosios žinijos ir veiklos formos, kurios atitiko griežtą mokslo apibrėžimą: mokslas – tai būtinų esinių pažinimas per būtinas jų priežastis. Tad nors scholastikoje retorika ir politika tapo praktiniais mokslais, laivų statyba ir žemdirbystė nebeatėjo į šių mokslų lauką⁵.

AR ĮMANOMAS PRAKTINIS MOKSLAS?

Kita vertus, ne visi scholastai laikėsi tradicinio mokslų skirstymo į teorinius ir praktinius. Kai kurie jų nesutiko praktiniams mokslams pripažinti tikrojo moks-

linio pažinimo (*scientia vera*) statuso. Re-prezentatyvus tokio atvejo pavyzdys yra Smigleckio mokslo teorija. Šio autoriaus teigimu, „būtinasis mokslo požymis – pa-

žinti daiktą tokį, koks jis yra pats savaime, o ne koks jis tampa dėl mūsų veikimo“⁶. Tačiau „tik teorinis mokslas pažįsta daiktą pagal jo prigimtį, tuo tarpu praktinis mokslas pažįsta daiktą pagal jo santykį su [žmogiškąja veikla], todėl praktinis žinojimas yra mokslas tik antrine ir metaforine prasme“⁷. Štai logika nesantis mokslas tikrąja šio žodžio reikšme. Ji neanalizuoja trijų žmogiškojo mąstymo veiksmų (sąvokinio supratimo, teiginio ir samprotavimo) jų esminių požymių (giminės, rūšinio skirtumo, savybinio požymio (*proprium*) ir pan.) atžvilgiu. Iš tiesų logika pateikia taisykles ir dėsnius, kurie įgalina minėtus veiksmus atlikti tinkamai ir taisyklingai. Panašiai politika taip pat nėra mokslas tiesiogine prasme. Ji nenag-

rinėja valstybės valdymo kaip tokio. Politika tesanti visuma taisyklių ir principų, kurių laikydamiesi valstybės valdymą paverčiame geru ir teisingu.

Taigi autentiško mokslo statusą Smigleckis priskyre tik teorinio mokslo karalystei: matematikai, fizikai, metafizikai, muzikai, medicinai etc. O praktinės žinijos disciplinas (etika, politiką, ekonomiką etc.) jis interpretavo kaip mokslų metaforas. Kaip minėta, tikrojo mokslo vardo Smigleckis nepripažino ir logikai. Tiesa, sekdamas Aristotelium, jis logiką laikė bendruoju bet kokio mokslinio pažinimo įrankiu. Tačiau čia Smigleckio aristotelizmas ir baigėsi – bendrasis mokslų instrumentas nelaikytas mokslu tikrąja šio žodžio prasme.

MOKSLŲ HIERARCHIJA: KAS PIRMESNIS?

Scholastinėje mokslo teorijoje daug dėmesio skirta mokslų hierarchijai. Ieškota kriterijų, pagal kuriuos hierarchijoje vienas mokslas būtų pirmesnis už kitą. Išskirti du esminiai tokio pirmumo atvejai – teigta, kad vienas mokslas gali būti pirmesnis už kitą (a) pagal savąją prigimtį, arba natūraliąją daiktų tvarką, (b) pagal mus, t. y. žmogiškojo pažinimo požiūriu. Pastaruoju atveju pirmumas teikiamas mokslui, kurio prielaidos lengviau suprantamos ir labiau mums žinomos. Tad nenuostabu, kad „tokiu [pirmumo] būdu matematika yra pirmoji iš visų [mokslų], kadangi ji išvedama iš jutimiškai akivaizdžių prielaidų ir negali būti paneigta“⁸. Taigi turima galvoje, kad matematika remiasi jutimiškai akivaizdžiomis, t. y. jusline įžvalga, arba intuicija, suvokiamomis aksiomomis, iš

kurių kildinamomis teoremomis galėtų suabejoti nebent visiškas neišmanėlis. Ir būtent „dėl to Aristotelis tvirtina, kad vaikai gali suprasti matematiką, bet ne fiziką“⁹. Mūsų, arba žmogiškojo pažinimo, požiūriu vienas mokslas yra pirmesnis už kitą ir tada, kai pirmojo mokslo objekto pažinimas privalomas antrajam mokslui kaip būtina jo prielaida. Šiuo būdu fizika yra pirmesnė už metafiziką – „[fizika] tiria judėjimą, dėl kurio metafizikoje atrandamos abstrakčios prigimties“¹⁰. Čia akivaizdžiai turimas omenyje Dievo kaip pasaulio Pirmojo Judintojo įrodymas (*argumentum ex motu*) – remiantis fizikoje nagrinėjamu materialaus pasaulio daiktų ir reiškinių judėjimu, metafizikoje prieinama prie pirmųjų, nematerialių, šio judėjimo priežasčių – Dievo ir jo tarpininkų angelų.

Taigi žmogiškojo pažinimo požiūriu vienas mokslas gali būti pirmesnis už kitą pagal du kriterijus. Tuo tarpu pagal savąją prigimtį, arba natūraliąją daiktų tvarką, vienas mokslas būna pirmesnis už kitą jau pagal didesnę kriterijų skaičių. Išskirtini keturi pagrindiniai tokios prigimtinės mokslinės pirmenybės atvejai:

A. Pirmojo mokslo objektas yra bendresnis už antrojo mokslo objektą. Pasak Smigleckio, „bendresni dalykai jau pagal savąją prigimtį yra pirmesni už mažiau bendrus dalykus“¹¹. Šiuo būdu pirmuoju iš visų mokslų laikyta scholastinės žinijos karalienė metafizika, tyrusi patį bendriausią objektą, koks tik gali būti – būtį kaip tokią.

B. Vienas mokslas yra subordinuotas, arba pavaldus (*subordinatus sive subalternatus*), kitam mokslui. Šis prigimtinio mokslinio pirmumo atvejis nusipelno atskiro aptarimo, todėl jį panagrinėsime paskutiniame straipsnio skyriuje.

C. Pirmojo mokslo objektas yra nepriklausomas nuo antrojo mokslo objekto, o antrojo mokslo objektas yra priklausomas nuo pirmojo mokslo objekto, kitaip sakant, pirmojo mokslo objektas yra būtina antrojo mokslo objekto sąlyga. Pasak Smigleckio, „šiuo būdu fizika

pirmesnė už matematiką, kadangi matematikos objektas yra priklausomas nuo fizikos – tai kiekybė, kuri yra fizinio kūno savybė“¹². Turima galvoje, kad matematikos objektas kiekybė (skaičius, taškas, tiesė ir t. t.) realiai gali egzistuoti tik fizikos objekte – fiziniame, arba gamtiniame, kūne.

D. Vieno mokslo objektas pagal savo prigimtį yra kilnesnis ir tobulesnis (*nobilior perfectiorque*) už kito mokslo objektą. Smigleckio teigimu, „toku būdu metafizika yra pirmoji [tarp visų mokslų], kadangi ji yra [mokslas] apie Dievą ir inteligencijas“¹³.

Taigi akivaizdu, kad scholastinė mokslų hierarchija jokių būdu nebuvo linijinė. Tai veikiau tam tikra spiralinio – tinklinio pobūdžio sistema, kurioje pagal vienus kriterijus vieni mokslai yra pirmesni už kitus, tačiau pagal kitus kriterijus jau antrieji džiaugiasi pirmumo statusu. Štai mūsų, arba žmogiškojo pažinimo, atžvilgiu matematika pirmesnė už fiziką, o pastaroji – už metafiziką. Tuo tarpu pagal savąją prigimtį minėtieji mokslai išsidėsto priešinga seka. Čia pirmąją poziciją užima metafizika kaip visų mokslų karalienė, po jos eina fizika ir tik po šios – matematika.

MOKSLŲ SUBORDINACIJA: KAS KAM PAVALDUS?

Kaip minėta, scholastinėje mokslo teorijoje vienu esminių mokslinio pirmumo atvejų laikyta subordinacija, arba pavaldumas. Pagal šį pirmumo variantą mokslai skirstyti į subordinuojančius, arba valdančius (*scientiae subordinantes sive subalternantes*), ir subordinuotuosius, arba pavaldžius (*scientiae subordinatae sive*

subalternatae). Skirtos dvi pagrindinės mokslų subordinacijos rūšys: a) pagal prielaidas; b) pagal tiriamus objektus. Pirmuoju atveju subordinuojančio mokslo prielaidos kartu yra ir subordinuotojo mokslo išvados. Šiuo būdu fizika yra pirmesnė už mediciną, nes medicinos prielaidos gaunamos fizikos moksle. Mat

fizika tiria fizinį kūną (*corpus physicum*), o medicina nagrinėja sielą turinčio fizinio kūno (*corpus physicum animatum*) sveikatos sąlygas. Tad natūralu, kad medicina turi pradėti savo tyrimus nuo fiziniam kūnui kaip tokiam galiojančių dėsnių ir principų, kurie pateikiami fizikos mokslo išvadose. Tuo tarpu subordinacijos pagal tyrimo objektus atveju subordinuoto mokslo objektas yra tam tikra subordinuojančio mokslo objekto variacija – pats valdančiojo mokslo objektas, įgijęs atsitiktinį skiriamąjį požymį (*differentia accidentalis*). Štai muzika subordinuota matematikai, kadangi jos objektas yra ne kas kita kaip skaičius, įgijęs atsitiktinį garso požymį (*numerus sonorus*).

Nagrinėjant mokslų subordinaciją pagal tyrimo objektus, keltas klausimas, ar pavaldus mokslas dar iki subordinacijos valdančiam mokslui disponuoja tikrojo mokslo statusu. Į šį klausimą scholastinio mokslo teoretikai paprastai atsakydavo teigiamai. Štai Vianos tvirtinimu, „subordinuotas mokslas, dar prieš jį pajungiant subordinuojančiam [moksliui], nors ir nėra užbaigtas¹⁴, vis dėlto neabejotinai yra tikras mokslas (*scientia vera*) ir jo objektas – tai ne atsitiktinis, o savaiminis esinys, kurio kiekviena dalis yra šio mokslo nagrinėjama“¹⁵. Taigi Vianos laiko pavaldųjį mokslą vertu tikrojo

mokslo vardo, nes jis netiria atsitiktinės būties. Tiesa, subordinacijos pagal mokslų objektus atveju subordinuotojo mokslo objektas yra neatskiriamas nuo tam tikro atsitiktinio požymio. Tačiau pats subordinuotojo mokslo objektas jokiū būdu nėra atsitiktinė būtis. Tai tas pats subordinuojančio mokslo objektas, tik įgijęs tam tikrą būdingą atsitiktinį skiriamąjį požymį, kai tuo tarpu atskiros subordinuojančio mokslo objekto rūšys priklauso jau nebe subordinuotam, o subordinuojančiam žinojimui¹⁶. Prisiminime muzikos kaip matematikai pavaldaus mokslo atvejį: muzikos objektas yra garsinį pavidalą įgijęs skaičius, t. y. skaičius, turintis atsitiktinį garsumo požymį, kuris muzikos objektą išskiria iš visų kitų skaičių. Taigi subordinuoto mokslo objektas nėra pats atsitiktinis požymis, arba akcidentas. Tai substancija, arba subjektas, įgijęs atsitiktinį požymį. Tokia substancija neabejotinai turi tam tikras būtinas savybes, kurias atskleidę ir išanalizavę jų priežastis pasiekiame tikrąjį mokslinį žinojimą apie minėtąją substanciją. Toks žinojimas visiškai patenkina tikrajam mokslui keliamus reikalavimus – pasak Smigleckio, mokslas yra „akivaizdus intelektinis *būtino* esinio pažinimas per tikrąją ir adekvačią to esinio priežastį“¹⁷.

IŠVADOS

Scholastinėje mokslo teorijoje vienos svarbiausių temų buvo mokslų klasifikacija, hierarchija ir subordinacija. Kaip ir iš esmės visa scholastinė mokslo teorija, šios temos analizuotos Aristotelio mokslo teorijoje.

Scholastinė mokslo teorija perėmė aristotelinį mokslų skirstymą į teorinius ir praktinius. Tačiau scholastinėje mokslų klasifikacijoje kūrybiniai mokslai (poetika, retorika ir t. t.) neteko savarankiškos mokslų srities statuso. Čia jie nebu-

vo atskiriami nuo įvairias žmogiškąsias veiklas nagrinėjančių ir nukreipiančių praktinių mokslų poklasio. Kita vertus, ne visi scholastai laikėsi tradicinio mokslų skirstymo į teorinius ir praktinius. Kai kurie jų praktiniams mokslams nepripažino tikrojo mokslinio pažinimo statuso, laikė juos taisyklių ir instrukcijų rinkiniais įvairioms žmogaus veikloms, o ne daiktų pačių savaime tyrimais.

Sudarant mokslų hierarchiją, ieškota kriterijų, pagal kuriuos vienas mokslas būtų pirmesnis už kitą. Išskirti du esminiai tokio pirmumo atvejai: a) pagal pačią mokslo prigimtį, arba natūraliąją daiktų tvarką; b) pagal mus, t. y. žmogiškojo pažinimo požiūriu. Tvirtinta, kad

pirmuoju atveju mokslinę pirmenybę lemia didesnis tiriamo objekto bendrumo ir tobulumo laipsnis, to objekto savarankiškumas ir nepriklausomumas, galiausiai valdanti mokslo pozicija mokslų subordinacijos santykių. Antruoju atveju pirmumą lemia mokslo prielaidų ir tiriamo objekto didesnis suprantamumas ir žinomumas.

Viena esminių mokslinės pirmenybės pagal natūralią daiktų tvarką rūšių laikyta subordinacija. Pagal šį pirmumo variantą mokslai skirstyti į subordinuojančius, arba valdančius, ir subordinuotuosius, arba pavaldžius. Skirtos dvi pagrindinės mokslų subordinacijos rūšys: a) pagal prielaidas; b) pagal tiriamus objektus.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Vytis Valatka, Įrodymas kaip medija scholastinėje mokslo teorijoje, *Logos-Vilnius* 80, 2014, p. 27–34; Vytis Valatka, Apibrėžimas kaip medija scholastinėje mokslo teorijoje, *Logos-Vilnius* 81, 2014, p. 62–69; Vytis Valatka, Vidurinis terminas scholastinėje mokslo teorijoje: savarankiška medija? *Logos-Vilnius* 81, 2015, p. 56–63.
- ² Iacob Ortisius, *In universam Aristotelis Logicam Summula*. Vilnae, 1596 (Kraków: Biblioteka Jagiellońska, Rkps. 2080), folium 19.
- ³ Ten pat.
- ⁴ Ten pat.
- ⁵ Kita vertus, scholastinėje edukacijoje septyni laisvieji mokslai (gramatika, retorika, dialektika, aritmetika, geometrija, matematika ir astronomija) vadinti septyniais laisvaisiais menais (*septem artes liberales*).
- ⁶ Martinus Smiglecius, *Commentaria in Organum Aristotelis* (Vilnae, 1586–1587), ed. L. Nowak. Warszawa: Akademia teologii jezuickiej, 1987. Zeszyt 2, s. 184.
- ⁷ Ten pat.
- ⁸ Smiglecius, *Commentaria...*, s. 207.

- ⁹ Ten pat.
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Ten pat.
- ¹² Ten pat.
- ¹³ Ten pat. „Inteligencijų“ terminas čia taikomas angelams, kurie kaip tobuliausi Dievo kūriniai neturi kūno ir yra grynosios protinės, arba intelektualinės, būtybės, turinčios savyje aiškias ir ryškias Dieviškojo Proto idėjas ir perduodančios Dievo kaip pasaulio Pirmojo Judintojo impulsus žvaigždėms, planetoms ir kitiems kosminiams ir fiziniams kūnams.
- ¹⁴ Nėra užbaigtas, kadangi prieš pajungiant subordinuojančiam mokslui, jis pats savaime dar neturi savo esminių prielaidų, kurias perima iš subordinuojančio mokslo kaip jo išvadas.
- ¹⁵ Petrus Viana, *Assertiones philosophicae ex praecipuis totius philosophiae Aristotelis difficultatibus*. Vilnae, 1578 (Biblioteka Kórnicka, Cim. Qu. 2590), assertio 60.
- ¹⁶ Smiglecius, *Commentaria...*, s. 206.
- ¹⁷ Ten pat, p. 182.